

складатися не з 2 частин й окремих нарисів, як зараз, а з повноцінних 5 – 6 розділів, наприклад: «Запорозьке козацтво», «Слобідське козацтво», «Гетьман Богдан Хмельницький», «Співпраця донських козаків з нацистами у роки Другої світової війни», «Луганщина: справжня історія та імперсько-радянські міфи», «Правда про «руську весну» на Луганщині». У зв'язку з цим переформатування, на нашу думку, потребує редагування й назви книги, щоб вона корелювалася з усіма її складовими частинами. По-друге, розповідаючи про співпрацю донських козаків з нацистами у роки Другої світової війни, автору варто дотримуватися хронології подій для кращого сприйняття інформації. По-третє, книга гарно ілюстрована, але в ній мають бути карти Луганщини й України, щоб читач міг краще орієнтуватися. Також текст про співпрацю донських козаків з нацистами мав би бути добре ілюстрований. Те саме стосується унаочнення тексту про загарбання українських земель сучасними російськими заїдами і терористами. По-четверте, список використаної літератури потрібно переробити згідно з сучасними вимогами до оформлення наукової літератури для того, щоб пересічний

читач мав змогу отримати додаткову інформацію у бібліотечному каталозі.

Загалом історико-документальні нарисы І. Саєнка є важливою українознавчою працею, а в умовах неоголошеної російсько-української гібридної війни ще й дієвою зброєю у протидії інформаційній агресії Кремля. Оскільки ця книга надрукована малим накладом за кошти волонтерів, тому рецензент вважає за необхідне внести працю І. Саєнка до програми видання книг державним коштом «Українська книга» з метою розповсюдження не лише в закладах Луганської області як краєзнавчий матеріал для проведення національно-патріотичної виховної роботи, а також широкого використання у загальних навчальних закладах України.

Також треба відзначити велику роль у виданні цієї книги «Руху сприяння територіальній обороні України». Маємо надію, що ця праця знайде свого читача та посприє відновленню територіальної цілісності України.

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології НДІУ

DOI: 10.30840/2413-7065.1(66).2018.132678

ПРЕЗЕНТАЦІЇ МОНОГРАФІЇ О. ШАКУРОВОЇ «ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ЕТНОГЕНЕЗУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)»

У кінці 2017 р. у видавництві Олега Філюка вийшла друком монографія Шакурової О. В. «Основні концепції

етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)». Ця книга є важливим

доробком на ниві українознавства, що допомагає систематизувати та класифікувати концепції українського етногенезу, а в умовах неоголошеної російсько-української гібридної війни вона стає вагомим інструментом у протистоянні агресору.

14 березня 2018 р. у Вишгороді в приміщенні центральної районної бібліотеки урочисто відзначали День українського добровольця. Подію було організовано Вишгородським історико-культурним заповідником за ініціативою українського видавця і патріота-націоналіста О. Філюка. На цьому важливому заході були присутні учасники неоголошеної російсько-української війни А. Шуба, В. Яковенко, В. Верхочуб. Вони виступили перед учнями технічного ліцею НТУУ «КПІ» Вишгородської міськради, співробітниками Вишгородського історико-культурного заповідника, районної бібліотеки тощо. З вітальним словом до присутніх звернулася директор Вишгородського історико-культурного заповідника к.і.н. Влада Литовченко, яка наголосила на важливості святкування в Україні Дня українського добровольця.

Оскільки ця війна є гібридною і воюють не лише зброєю, а й інформацією та знаннями, існує нагальна потреба відстояти своє історичне минуле від зазіхань та приватизації північно-західним сусідом. Дослідження різних концепцій походження українців, їх систематизація та класифікація допоможуть широким колам громадськості зрозуміти, що українці є окремим самобутнім народом, витоки якого сягають V–VII ст., а не частиною міфічної «всеслов'янської спільноти». Саме цій актуальній та гострій темі був присвячений виступ

к.і.н. О. Шакурової, в якому етнолог-українознавець розкрила особливості походження українців та виклала основні положення своєї монографії «Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XXI ст.)», зазначивши про важливість дослідження власної історії та з'ясування прадавнього родоводу українців. Наостанок авторка подарувала бібліотеці свою монографію.

17.03.2018 р. у форматі книжкової виставки «Київська весна 2018» відбулася презентація монографії О. Шакурової «Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XXI ст.)». Цей захід тривав близько години та зібрав небайдужих поціновувачів української минувшини. Розпочав захід директор видавництва, де була видана ця наукова праця, О. Філюк. Подвижник українського книговидання наголосив, що видання наукових праць у сучасних українських реаліях потребує дуже великих зусиль як видавця, так і авторів. Також дуже важливо, щоби книга потрапила до свого читача і виконала свою місію.

Потім слово було надано авторці, яка наголосила, що у монографії на основі широкого та різноманітного історіографічного матеріалу на концептуальному рівні досліджено здобутки українських учених кінця XIX – початку XXI ст. щодо проблеми походження українського народу, здійснено систематизацію та класифікацію концепцій українського етногенезу. Проблема походження українського народу – одна з найбільш складних і дискусійних в українській історичній науковій думці. Вирішити її намагалося і досі намагається не

одне покоління українських вчених, що живуть як в Україні, так і поза її межами. Наявність чималої кількості наукових та науково-популярних праць з проблеми українського етногенезу спричинила необхідність всебічного наукового опрацювання цих досліджень. Ґрунтовний аналіз існуючих концепцій українського етногенезу дасть змогу виокремити їхні сильні та слабкі місця і відібрати найбільш науково обґрунтовані з них, допоможе широкому загалу громадськості орієнтуватися у великій кількості наявного матеріалу з проблематики українського етногенезу.

З цією метою у книзі автором запропоновано і теоретично обґрунтовано періодизацію накопичення знань із задекларованої тематики; здійснено аналіз концепцій доісторичного походження українського етносу В. Хвойки, вчених української діаспори та сучасних вітчизняних дослідників; проаналізовано концепції ранньосередньовічного етногенезу українців М. Грушевського, Л. Терлецького та українських вчених кінця ХХ – початку ХХІ ст.; проведено історіографічний аналіз концепцій пізньосередньовічного походження українського народу у працях радянських дослідників (50-ті рр. ХХ ст. – 1990 р.) та сучасних українських науковців. Праця була підготовлена в рамках науково-дослідної роботи «Україна і українство в етнокультурних процесах світу», що фінансувалася за рахунок державного бюджету та виконувалася протягом 2015–2017 рр. Її керівником був В. Баран – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор. Вона виконувалася в НДІУ МОН України відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Авторка наголосила, що ця важлива українознавча праця розрахована на учнів, вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх тих, хто цікавиться минулим і сьогоденням України та українського народу, а в умовах російсько-української гібридної війни вона сприяє мобілізації та згуртуванню українців.

У своєму виступі О. Шакурова зазначила, що монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Перший розділ монографії «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» складається з трьох підрозділів. У ньому, наголосила дослідниця, запропоновано періодизацію накопичення знань із задекларованої тематики: перший період – 90-ті рр. ХІХ ст. – 60-ті рр. ХХ ст. (в цьому періоді виділяємо два підперіоди: 90-ті рр. ХІХ ст. – 1920 р.; 20-ті рр. ХХ ст. – 60-ті рр. ХХ ст.); другий період – 70-ті рр. ХХ ст. – 1990 р.; третій період – 1991 р. – сьогодення. Перший період характеризувався незначною кількістю публікацій, присвячених етногенезу українців. У другому періоді значно розширилася тематика історіографічних праць, дотичних до проблеми походження українського народу. У третьому періоді вітчизняні вчені позбулися комуністичного ідеологічного тиску й отримали можливість вільно висловлювати свої погляди на етногенез українців та досліджувати проблему походження українського народу з урахуванням сучасних досягнень вітчизняної, європейської та світової наукової думки. У цей період з'явилася велика кількість історіографічних розвідок, присвячених проблемі українського етногенезу.

Другий розділ монографії «Концепції доісторичного походження українців» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню концепцій доісторичного походження українського народу в історіографії кінця XIX – початку XXI ст. О. Шакурова наголосила, що саме археолог В. Хвойка відкрив і дослідив трипільську археологічну культуру та створив свою автохтонну концепцію доісторичного походження українського народу. На думку В. Хвойки, доісторичні мешканці Середнього Подніпров'я стали основою для формування в подальшому українського народу. Також у розділі показано, що у 40–70-ті рр. XX ст. концепції доісторичного походження українського народу розробляли вчені української діаспори В. Щербаківський, В. Петров, М. Чубатий та Я. Пастернак. Згідно з їхніми поглядами, предками українського етносу були трипільські племена. Після відновлення Україною незалежності з'явилося багато концепцій доісторичного походження українців. Автори цих концепцій (Ю. Шилов, Ю. Канигін, І. Каганець, В. Бебик, П. Кононенко) пропагують ідею про особливість українського етногенезу та виняткову роль українців у світовій історії.

Третій розділ наукової праці «Концепції ранньосередньовічного походження українського етносу» складається з двох підрозділів, у яких проаналізовано концепції ранньосередньовічного походження українського етносу в історіографії кінця XIX – початку XXI ст. Аналіз концепцій ранньосередньовічного етногенезу українців дав змогу довести, що М. Грушевський вважав антів безпосередніми предками українського народу, цим самим він

довів цілісність і тяглість українського історичного процесу, безперервність і нерозривність української історії від її ранньої доби через середньовіччя аж до нового періоду історії України. Л. Терлецький у 60–70-ті рр. XX ст. створив власну концепцію українського етногенезу, головні положення якої в той час не були оприлюднені внаслідок політичних причин. На думку Л. Терлецького, саме черняхівсько-антська культура II–VII ст. стала підґрунтям для формування в подальшому українського етносу. Після відновлення Україною незалежності концепції ранньослов'янського етногенезу українського народу активно розробляли провідні українські науковці М. Брайчевський, В. Баран, Л. Залізник, Г. Півторак, С. Павлюк та ін. Згідно з їхніми поглядами, український етногенез розпочався в середині I тис. н. е.

Четвертий розділ монографічного дослідження «Концепції пізньосередньовічного походження українського народу» складається з двох підрозділів. Історіографічний аналіз концепцій пізньосередньовічного походження українського народу засвідчує, що згідно з офіційною версією радянської історичної науки український народ виник не раніше XIV–XV ст., до цього часу існувала давньоруська народність – спільний предок українського, білоруського та російського народів. Над проблемою походження українського народу за радянських часів працювали В. Довженок, К. Гуслистий, М. Котляр, П. Толочко, Г. Сергієнко та ін. Після розпаду Радянського Союзу більшість вітчизняних дослідників відмовилися від концепції давньоруської народності. Частина українських вчених модернізувала свої

погляди, розглядаючи давньоруську народність не як етнічну спільноту, а як культурно-політичну спільність, яка утворилася у часи існування Київської держави.

Завершуючи стислий огляд монографії, О. Шакурова зазначила, що проблема українського етногенезу привертала, привертає і буде привертати до себе увагу наукової, освітянської та громадської спільнот. Багато дослідників прагнули і прагнуть приєднатися до її вирішення. Наразі існує велика кількість концепцій українського етногенезу, що породжує дискусію з метою наближення до історичної істини. На жаль, на початку ХХІ ст., наголосила дослідниця, незважаючи на вичерпний обсяг інформації, українським вченим так і не вдалося знайти консенсус стосовно проблеми походження українського народу. Тому маємо надію, що наше дослідження допоможе досягнути цю надважливу наукову проблематику та посприє українцям у пошуках власних першоджерел.

Наостанок свого виступу О. Шакурова подякувала доктору історичних наук, професору Л. Залізняка, який запропонував тематику дослідження та став її рецензентом, та доктору філософських наук, професору В. Ятченку за поради та допомогу. Авторка також висловила свою вдячність директору НДІУ Б. Галайку, співробітникам відділу української етнології В. Барану, С. Наливайку, Л. Отрошко та О. Чиркову й секретарю спеціалізованої вченої ради І. Краснодемській за фахові консультації та підтримку.

До представлення цієї важливої наукової праці долучився Л. Залізняк. Знаний український археолог, етнолог, історик розповів про труднощі осмислення

проблеми походження українського народу. Він зазначив, що походження народу є ключовою проблемою його національної історії, яка, в свою чергу, є стрижнем національної самосвідомості. Неоднозначне, часто діаметрально протилежне бачення громадянами України визначальних моментів її історії (проблеми україногенезу, феноменів козаччини, УНР, ОУН, УПА, історичних постатей Мазепи, Петлюри, Бандери тощо) розмиває національну самосвідомість українського народу, заважає становленню модерної української нації. Тож відсутність чітких уявлень про час, місце та обставини народження суб'єкта української національної історії – українського етносу – гальмує формування національної самосвідомості, що стримує процес формування сучасної української нації. Цим пояснюється значний попит в українському суспільстві на дослідження в галузі етногенезу та націо-генезу українців. Л. Залізняк наголосив, що наразі відомо три головні версії походження українців: трипільська, ранньосередньовічна та пізньосередньовічна. У наш час найбільш переконливою і популярною серед науковців є концепція зародження українців на зорі середньовіччя (кін. V–VII ст.), біля витоків якої стояв М. Грушевський.

Дуже важливою проблемою для українських вчених, зазначив професор, є питання Києворуської спадщини. Творці Російської імперії з давніх-давен намагаються приватизувати спадок золотоговерхого Києва і тим самим перетворити господарів-українців на прибулд і наймитів. Північний сусід за великим рахунком прагне бути не окупантом в Україні, а господарем. Тому українці за імперськими схемами як народ

формуються лише у пізньому середньовіччі, а Київська Русь є першим етапом великодержавної російської історії.

На протигагу цим інсинуаціям Л. Залізник наголошує, що саме Київська держава консолідувала літописні племена Південної Русі в єдиний давньоукраїнський етнос, який почав колонізацію лісової півночі Східної Європи, в процесі якої народилися похідні від південних русинів-давньоукраїнців етноси: білоруси, псково-новгородці, росіяни. Їх народження також підпадає під універсальний закон етнотворення в державах імперського типу. Історія свідчить, що імперії в процесі асиміляції завойованих народів нав'язують їм свою мову і культуру. Внаслідок синтезу етнокультури аборигенів та завойовників народжувалися нові постімперські етноси, батьком яких був імперський народ-колонізатор, а матір'ю – етнокультура аборигенів. Як Рим романізував свої провінції, породивши романську групу народів, так княжий Київ русифікував (від Русь, а не Росія) лісову північ Східної Європи в процесі її колонізації, породивши молоді руські етноси (білоруси, псково-новгородці, великороси). Отже, пріснопам'ятна «колиска трьох братніх народів» дійсно була. В ній сиділи згадані три братніх народи, а колисав її їхній батько русин-українець з княжого Києва. Нестор Літописець вірно передав цю ситуацію словами: «Київ – мати городів руських». Отже, маємо неперервну тяглість етнокультурного розвитку в лісостепах та лісах Правобережної України з раннього середньовіччя до Київської Русі X–XIII ст., тому, попри твердження московських та петербурзьких істориків XIX–XX ст., культурно-історичний

процес на території Північно-Західної України не переривався з приходом татар у XIII ст. Київська Русь трансформувалася в козацьку Україну, з якої виросло модерне українство та сучасна незалежна Україна.

Таким чином, підсумував свій виступ Л. Залізник, переконливо засвідчена археологічними матеріалами тяглість етнокультурного розвитку на етнічних землях українського народу, перш за все на Волині, в Поліссі, Прикарпатті, Поділлі, свідчить, що мешканці Південної Русі X–XIII ст. являли собою український етнос на середньовічному етапі культурно-історичного розвитку. Мешканці киеворуських Києва, Переяслава, Чернігова, Львова, Лучеська, Вручія були українцями тією ж мірою, як тогочасні жителі Лондона, Парижа, Гнезно були англійцями, французами, поляками відповідно. Це були українці, англійці, французи, поляки на їх середньовічному етапі розвитку, які поступово з часом трансформувалися у відомі нам етноси сучасної Європи з їх своєрідними мовами та етнокультурами. Зумовлений універсальними законами етноісторичного розвитку Європи етногенез та націогенез українців розпочався на зорі середньовіччя і неперервно триває ось уже півтори тисячі років.

У своєму виступі кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології Ю. Фігурний, зокрема, наголосив, що проблема походження українського народу в українознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI ст. викликала і викликає посилену увагу як у середовищі фахових дослідників, так і серед широкого українського загалу. Якщо пересічний українець прагне дізнатися, в яких умовах і як

розпочиналося народження і творення його народу, то вчені, окрім цих питань, намагаються прослідкувати закономірності й особливості українського етногенезу у контексті європейських і світових етногенетичних процесів. Зрештою, у кінці другого – на початку третього тисячоліття прийшов час фахово проаналізувати величезний масив наукової, науково-популярної, публіцистичної та публіцистично-художньої літератури з цієї проблематики. У своїх працях Я. Ісаєвич, Л. Залізник, В. Баран, П. Толочко, А. Телегуз, В. Юрченко, Ю. Кириченко, К. Івангородський, О. Гончаров, Н. Юсова та інші дослідники намагалися дати історіографічну оцінку етногенетичних досліджень кінця XIX – початку XXI ст. Разом з тим яскраво унаочнилася проблема відсутності комплексного дослідження, яке посприяло б систематизації концепцій етнічного розвитку людності Давньої України.

З метою вирішення цієї важливої наукової проблематики аспірантка відділу української етнології НДІУ МОН України О. Шакурова почала досліджувати історіографічний аспект походження українців. Врешті-решт, багатолітня наукова робота завершилася успішним захистом дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Походження українського народу в історіографічному дискурсі кінця XIX – початку XXI ст.» за спеціальністю 07.00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Захист відбувся 20 травня 2016 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.053.02 у Державному вищому навчальному закладі «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» у

старовинному українському місті Переяславі, а дещо згодом, доповнивши її новою інформацією, зрештою, дослідниця оприлюднює її у монографічному форматі.

Отже, монографія «Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець XIX – початок XXI ст.)» стала підсумком понад десятилітньої напруженої, кропіткої аналітично-дослідницької праці О. Шакурової, безпосередньо пов'язаної з українознавчим осмисленням проблеми походження українського народу в українській історіографії кінця XIX – початку XXI ст.

Ю. Фігурний висловив сподівання, що книга знайде свого читача та посприяє досягненню українцями першоджерел свого народу і власної унікальної самотності.

Далі взяв слово видавець О. Філюк, який наголосив, що він як видавець з багатолітнім досвідом сповідує кредо, що наукова книга має обов'язково знайти свого читача. Саме тому він постійно організовує презентації наукових праць, які друкує його видавництво, у вищих навчальних закладах та намагається їх донести до студентського загалу.

Наступна виступаюча І. Телегуз, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, наголосила, що для студентів проблема походження українського народу, особливо її історіографічний аспект, є надзвичайно складною, оскільки у науковому дискурсі існує велика кількість праць, які розглядають цю проблематику під

різними (іноді протилежними) кутами зору. Тому монографія О. Шакурової, у якій систематизовано і класифіковано найважливіші концепції походження українського народу, стане в нагоді як студентам у підготовці до семінарських занять, написанні курсових та бакалаврських робіт, так і викладачам у підготовці навчальних і лекційних курсів тощо.

Наостанок О. Шакурова щиро подякувала О. Філюку за видання книжки

та організацію низки презентаційних заходів.

Ольга ШАКУРОВА

orcid.org/0000-0001-9842-2997

кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу
української етнології НДІУ

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук, завідувач
відділу української етнології НДІУ

ПОДІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА

МІСІЯ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВІЗІЯ НАЦІОНАЛІСТІВ (V Бандерівські читання, 9 лютого 2018 року)

У Колонній залі Київської міської ради відбулися V Бандерівські читання «Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів», приурочені 100-річчю проголошення незалежності Української Народної Республіки та 75-річчю першого великого бою Української повстанської армії.

Читання відбулися за співорганізацією Науково-дослідного інституту українознавства та Недержавного аналітичного центру «Українські студії стратегічних досліджень».

Захід відкрив директор НДІУ к.і.н. Богдан Галайко, анонсувавши обговорення низки важливих геополітичних проблем, зокрема резонансні українсько-польське, українсько-угорське

питання, та закликав присутніх спробувати виробити спільні рецепти бачення української державницької політики, актуальної для сьогодення.

Директор НАЦ «УССД» Юрій Сиротюк у своєму вступному слові наголосив, що «всі європейські країни в